

РОЗДІЛ III ПОЛІТИЧНІ СТУДІЇ

Г.О. Корольов
(м. Київ)

БАШТАНСЬКА РЕСПУБЛІКА – СЕЛЯНСЬКА МОДЕЛЬ ДЕЛІБЕРАТИВНОЇ* ДЕМОКРАТІЇ

Феномен Баштанської повстанської республіки як однієї з локальних селянських утворень, є малодослідженою сторінкою історії громадянської війни в Україні (1918–1921 рр.). Домінуючою суперечністю існування останньої, яка допомагає зрозуміти передумови і причини її виникнення, розвитку та поразки, є формування, власне, селянської моделі влади¹. Важливість цієї проблеми у науковому й практичному плані полягає в концептуальному підході до розуміння структури і механізму функціонування цієї моделі, її місце у державотворчих процесах в умовах Української національної-демократичної революції.

З постановки такої проблеми стає зрозумілим, чому її історіографія є обмеженою. Об'єктивному вивченню подій у Баштанській республіці й селянської моделі влади допомагають опрацьовані матеріали фондів Державного архіву Миколаївської області та документи місцевого історико-краєзнавчого музею, які до останнього часу у рамках наукової розробки не використовувалися при розгляді даної проблеми. Частина архівних документів, що опублікована в збірниках документів², сприяє через призму явища Баштанської республіки визначити структуру селянської влади. Особливо цінними джерелами є спогади її учасників³, які дають змогу зрозуміти історичну обстановку, мотиви дій останніх, їх сподівання.

В радянській історіографії проблемі селянської моделі влади увага взагалі не приділялася. Події у Баштанській республіці висвітлені в історичних студіях М. Супруненка⁴, П. Балкового⁵, Ю. Білана⁶, А. Алексашенка⁷, А. Лихолата⁸. Своє наукове бачення й трактування виникнення та існування її ці історики пов'язували з могутнім селянським повстанням, а її самоврядні тенденції розвитку зводили до радянського партизанського району у тилу денікінських військ⁹. Тільки нарис про Баштанку в "Історії міст і сіл. Миколаївська область" більш повно змальовує процес появи, розвитку та поразки цієї республіки,

* Мається на увазі демократія в широкому плані цього слова.

проте досить слабо визначає її владну структуру, констатує лише факт обрання на сільському сході повстанського комітету¹⁰. Якщо проаналізувати радянські доробки з даної проблеми, то можна сфокусувати загальний історіографічний погляд на республіку як селянський партизанський район, що мав центр керування повстанськими загонами.

В сучасній українській історіографії події, пов'язані з існуванням Баштанської республіки, розглядаються у контексті партизансько-повстанського руху. Чільне місце серед історіографічних праць займають монографії О.П. Реєнта¹¹, в яких учений стверджує, що вона була своєрідною формою селянського самоуправління¹². Важливе значення у сучасній історичній науці займає також праця Ю.В. Котляра¹³, в якій уперше у порівнянні з Висунською республікою досліджується явище Баштанської в межах антиденікінського повстанського руху селянства півдня України. У монографії автор приділив увагу селянській моделі влади, яка виступає в нього як політичний симбіоз вольниці й твердої партійної дисципліни¹⁴, що був викликаний революційними процесами на півдні України у 1919 р.

В даній розвідці висвітлюється поява Баштанської республіки, її апоріорний і реальний зв'язок з формуванням селянської владної моделі, що був викликаний трансформацією революційних процесів у боротьбу за владу в Україні у 1919 р.

Баштанська республіка була апогеєм загального антиденікінського повстансько-партизанського руху селянства на півдні України в 1919 р. У виникненні останньої провідну роль відіграли українські ліві партії боротьбистів та більшовиків. Історія її появи, викликана політичним союзом цих партій, реалізація умов якого сприяла утворенню в Баштанці більшовицько-борьбистського підпільного центру, який займався координацією повстанських дій селян-партизанів. З проголошенням республіки він трансформувався в повстанський комітет.

В організації останньої важливе значення мав процес ментального відродження у свідомості повсталих волелюбних традицій предків-козаків. Саме революція, на нашу думку, здійснила руйнування общинного світогляду селян півдня України¹⁵. Від козацької генеалогії вони отримали соціальні витоки самоврядного раціоналізму. Це підтверджують матеріали музею, які свідчать, що Баштанка була поселенням "бунтівників Полтави"¹⁶, тобто запорізьких козаків, що підтримали І. Мазепу і боролися разом із шведами проти російських військ.

24 серпня 1919 р. в Баштанці було встановлено денікінську владу. Старостою обрано лівого соціаліста-революціонера (борьбиста) з 1917 р. П. Тура. Було організовано старшину і поліцію¹⁷. У підпілля пішов Баштанський ревком на чолі з М. Прядком, створений у серпні 1919 р. під його керівництвом та згідно з директивою Миколаївського

більшовицько-боротьбистського комітету створюються повстанські загони. Бойовий загін партизанів у кількості 50-60 чол. у ніч на 16 вересня 1919 р. знищив денікінський військовий контингент у Баштанці. Вдень на базарну площу перед сільською управою зішлися всі жителі села¹⁸. На сході було відновлено селянську радянську владу й обрано новостворений повстанський комітет з 11 членів: М. Прядко, В. Гайдук, С. Гайдук, М. Прихода, О. Палій, С. Дуб'яга, П. Вилкул, П. Тур, І. Тур, С. Теселько, Г. Гандилов. Селяни прийняли рішення проголосити Баштанську республіку. Цю назву підказав Г.О. Колос – командуючий повстанськими військами на Лівобережній і частині Правобережної України, якому було доручено розширити територію таких республік на весь Південь України¹⁹.

18 вересня 1919 р. повстанком прийняв рішення послати “таємних організаторів” у сусідні села Привільне, Балацьке, Христофорівку, Піски, Константинівку, Горожине, Сергіївку, Інгулку, Новогеоргіївку²⁰ з метою розширення території республіки та організації партизанських загонів. На 30 вересня 1919 р. було організовано 5 полків у кількості 2000 чоловік²¹. На початку жовтня сформовано 6 полків²², куди входили бійці з навколишніх сіл, що підтримали республіку. За результатами вивчення матеріалів музею, встановлено, що командирами останніх були: І. Тур, М. Прядко, Є. Фощенко, П. Вилкул, М. Дубогрій, Л. Услов. К. Балдук був призначений командиром баштанської кавалерії в кількості 175 бійців. Особливістю цих повстанських об'єднань була їх багатопартійність²³.

Наприкінці вересня у Баштанській республіці відбувся процес формування власної армії. Було створено військовий резерв кількістю 18 000 чол.²⁴

Отже, що соціальні витоки формування селянської владної моделі – Баштанської республіки, яка її найбільш чітко репрезентує, були обумовлені явищем політичного союзу більшовиків з боротьбістами й боротьбістами, його організаційними настановами, процесом ментального відродження в свідомості селян козацьких волелюбних традицій, бунтарських стереотипів поведінки, збройним відгуком на денікінську диктатуру. Така модель, згідно із селянським менталітетом, була по суті **деліберативною демократією**, як найбільш оптимальним типом державно-політичного режиму. Кожен селянин через участь у сході дістав можливість брати участь у виробленні стратегії функціонування соціуму, що враховував інтереси окремих сільських верств та сприяв поглибленню взаєморозуміння між останніми. Вони постали завдяки відносинам взаємного визнання, компромісів, які означали добровільну відмову від групових інтересів, якщо вони стояли на заваді взаємній згоді у виробленні єдиної тактики по розширенню політичної бази, орієнтації на споконвічну потребу селянського соціуму – землю. Для такої

моделі влади базовим є принцип відповідальності. Селянська здатність до неї означала підкорення її вимогам. Так обумовлюються відповідальність кожної верстви селянства за іншу і взаємозалежність між ними. Селянська модель включає розширення системи самоврядування. У цьому разі селянин як суб'єкт суспільних та трудових відносин є також суб'єктом (а не об'єктом) системи управління і розподілу. Поряд з принципом відповідальності кожен за такої системи отримує частку управлінських можливостей пропорційно індивідуальному внеску в процес формування республіки. У виборі форми правління селянський соціум зробив ставку на останню як державну структуру, що виключає безмотивований владний тиск, примус.

Баштанська республіка сформувала свій механізм самоврядної влади та управлінський апарат. Вища влада належала загальному сільському сходу, який вирішував найважливіші питання й обирав повстанком, який був по суті вищим органом виконавчої влади, кожен член якого відповідав за певну сферу діяльності. Лейтмотивом його роботи було досягнення демократичного консенсусу в ухваленні рішень. Особливістю у діяльності цього органу влади була колегіальність. Рішення приймалися простою більшістю голосів. Своєрідним було те, що не було посади голови повстанкому. Це пояснюється відсутністю єдиного лідера повстання та різною партійною приналежністю організаторів республіки.

Домінуючою ідеологією Баштанської республіки була націонал-комуністична. Республіка мала площу більш як 1,5 тис. кв. км²⁵. Члени повстанкому займалися вирішенням соціальних питань, було відновлено роботу школи, самодіяльного театру²⁶, селяни забезпечувалися продовольством.

Отже, зроблено спробу кваліфікувати феномен Баштанської республіки як селянську модель самоврядної влади; означити останню як форму деліберативної демократії; визначити Баштанську республіку як приклад формування селянського самоврядування в умовах Української національно-демократичної революції 1917–1921 рр.

¹ *Корольов Г.* Баштанська повстанська республіка // *Історія в школі.* – 2003. – № 4. – С. 2.

² *В огне гражданской войны: Сб. документов и материалов: 1918 – ноябрь 1920 г.* – Одесса, 1962. – 503 с.; *Гражданская война на Украине 1918 – 1920: Сб. документов*

и материалов. – К., 1967. – Т. 2. – 918 с.; Николаевщина в годы иностранной военной интервенции и гражданской войны (март 1918 – декабрь 1920). – Херсон, 1962. – 407 с.

³ Октябрьские грозы. Сб. худ. очерков и воспоминаний. – Одесса, 1977. – 229 с.

⁴ Супруненко М.І. Боротьба трудящих України проти денікінщини. – К., 1979. – 287 с.; Супруненко Н.І. Очерки гражданской войны и иностранной интервенции на Украине. – М., 1966. – 455 с.; Супруненко М.І. Україна в період іноземної воєнної інтервенції і громадянської війни. – К., 1957. – 343 с.

⁵ Баловий П.М. Війна без фронтів. – К., 1966. – 303 с.

⁶ Білан Ю.Я. Героїчна боротьба трудящих України проти внутрішньої контрреволюції та іноземних інтервентів у 1918–1920 рр. – К., 1957. – 48 с.

⁷ Алексашенко А.П. Партизанское движение в тылу Деникина в 1919 г. // Решающие победы советского народа над интервентами и белогвардейцами в 1919 г. – М., 1960. – С. 366–412.

⁸ Лихолат А.В. Розгром націоналістичної контрреволюції на Україні (1917–1922 рр.). – К., 1955. – 663 с.

⁹ Білан Ю.Я. Вказ. праця. – С. 8.

¹⁰ История городов и сел УССР. Николаевская область. – К., 1981. – С. 157.

¹¹ Реєнт О.П. У робітнях історичної науки. – К., 1999. – 352 с.; Рубльов О.С., Реєнт О.П. Українські визвольні змагання 1917–1921 рр. у кн.: Україна крізь віки. – К., 1999. – Т. 10. – 319 с.

¹² Реєнт О.П. Вказ. праця. – С. 234.

¹³ Котляр Ю.В. Повстанський рух селян Півдня України. Висунська і Баштанська республіки (1919–1920 рр.) – Миколаїв, 1999. – 117 с.

¹⁴ Там само. – С. 80.

¹⁵ Кара-Мурза С.Г. Советская цивилизация. – М., 2002. – Ч. 1. – С. 64.

¹⁶ Голос Баштанщини. – 1999. – 17 вересня.

¹⁷ Державний архів Миколаївської області (далі – ДАМО). – Ф. 940. – Оп. 1. – Спр. 210. – Арк. 3.

¹⁸ Там само. – Арк. 4.

¹⁹ Шляхом Леніна. – 1989. – 20 квітня.

²⁰ ДАМО. – Ф. 940. – Оп. 2. – Спр. 35. – Арк. 9.

²¹ Там само.

²² Там само. – Спр. 11. – Арк. 30.

²³ Котляр Ю.В. Вказ. праця. – С. 68.

²⁴ ДАМО. – Ф. 940. – Оп. 2. – Спр. 11. – Арк. 30.

²⁵ Котляр Ю.В. Вказ. праця. – С. 71.

²⁶ Николаевский краеведческий музей. Путеводитель. – Одесса, 1980. – С. 48.